

Кімге: Қазақстан Республикасының сауда және интеграция министрлігіне
Автордың аты-жөні мен лауазымы: Берікбай Назерке Әділжанқызы,
ҚР сауда және интеграция министрлігінің Қызылорда облысы бойынша
сауда және тұтынушылардың құқықтарын қорғау департаментінің бас
маманы

Орындаған күні: 08.11.2024 жыл

Аналитикалық жазба

Тақырыбы: Қазақстандағы азық-түлік бағасының тұрақсыздығы

Кілт сөздер: Азық-түлік, инфляция, баға, өсім, халық, сауда, ауыл шаруыашлығы, әлеуметтік тұрақсыздық, импорт, экспорт, логистика, монополия, инфрақұрылым.

Кіріспе: Қазақстан экономикасы соңғы жылдары түрлі өзгерістер мен сын-қатерлерді басынан өткізіп келеді. Бұл өзгерістердің бірі — азық-түлік бағасының тұрақсыздығы. Азық-түлік бағасының ауытқулары халықтың тұрмысына үлкен әсер ететін мәселеге айналған. Бағаның өсуі және төмендеуінің әртүрлі факторларына байланысты бұл мәселе күрделеніп, ел ішінде әлеуметтік тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін. Осыған орай, Қазақстандағы азық-түлік бағасының тұрақсыздығын талдау маңызды.

Азық-түлік бағасының ауытқуына әсер ететін басты экономикалық факторлардың бірі — инфляция. Соңғы бес жыл ішінде Қазақстанда азық-түлік бағасының тұрақты өсуі байқалды. Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2018 жылдан бастап 2023 жылға дейін азық-түлік инфляциясы жылына орташа есеппен 8-10% құрады. Бұл көрсеткіш жалпы инфляция деңгейінен әлдеқайда жоғары. Ақша массасының көбеюі, сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңсіздік, валютаның құнсыздануы секілді себептер азық-түлік бағасының өсуіне ықпал етеді.

Ең көп қымбаттаған тауарлар қатарында нан өнімдері, ет, сүт өнімдері және көкөністер бар. Мысалы, нан бағасы осы кезеңде 30%-ға, ет бағасы 25%-ға, ал сүт өнімдері 20%-ға өсті. Бұл өсім халықтың сатып алу қабілетіне айтарлықтай әсер етті.

Жылдар	Азық-түлік инфляциясы
<u>2018 жыл</u>	5,1 %
<u>2020 жыл</u>	9,3 %
<u>2022 жыл</u>	11,2 %
<u>2023 жыл</u>	8-9 %

Қазақстандағы азық-түлік бағасының өсуіне бірнеше фактор әсер етеді. Ең маңызды себептердің бірі - импортқа тәуелділік. Қазақстанның азық-түлік нарығы көп жағдайда шетелден келетін өнімдерге тәуелді. Еліміздің импорттық тауарларға тәуелділігі, әсіресе азық-түлік өнімдері бойынша, бағаның тұрақсыздығына себепші болады. Тауарлардың сыртқы нарықтағы бағасы, сондай-ақ Қазақстанның сауда серіктестерімен жасалған келісім-шарттар да азық-түлік бағаларына әсер етеді. Мысалы, көрші Ресей мен Қытайдың ішкі нарықтарында бағаның өзгеруі біздің нарыққа тікелей әсер етеді.

Екінші маңызды фактор - ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігі төмен. Еліміздегі ауыл шаруашылығы көп жағдайда табиғи жағдайларға тәуелді. Көктем мен жаз айларында ауа райы жағдайы түрлі өнімдердің шығымдылығына ықпал етеді. Мысалы, құрғақшылық немесе су тапшылығы егіс алқаптарының нәтижелігін төмендетіп, өнімдердің тапшылығына әкеп соғуы мүмкін. Бұл жағдай жергілікті нарықтағы бағалардың өсуіне және сыртқы нарықтардан азық-түлік өнімдерін импорттауға мәжбүр етеді. Мұндай өзгерістер, өз кезегінде, бағаның тұрақсыздығын арттырады.

1. Импортқа тәуелділік

Көптеген азық-түлік өнімдері шетелден әкелінеді, бұл валюта бағамының ауытқуына әсерін тигізеді.

2. Ауыл шаруашылығының тиімсіздігі

Технологиялық артта қалушылық және инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы өнім өндіру құнын арттырады.

3. Логистикалық проблемалар

Тасымалдау және сақтау шығындарының жоғары болуы бағаға әсер етеді.

4. Монополияға қарсы реттеудің әлсіздігі

Кейбір нарықтар да бәсекелестіктің жеткіліксіздігі бағаның өсуіне әкеледі.

Азық-түлік бағасының өсуі халықтың әл-ауқатына тікелей әсер етеді. Әсіресе, төмен табысты отбасылар үшін бұл аса маңызды мәселе. Статистика бойынша, қазақстандық отбасылар өз табыстарының орташа есеппен 40-45%-ын азық-түлікке жұмсайды, ал кедей отбасыларда бұл көрсеткіш 60%-ға дейін жетеді.

Бағаның өсуі халықтың тамақтану сапасының нашарлауына әкеледі. Көптеген адамдар арзан, бірақ құнарлылығы төмен өнімдерді таңдауға

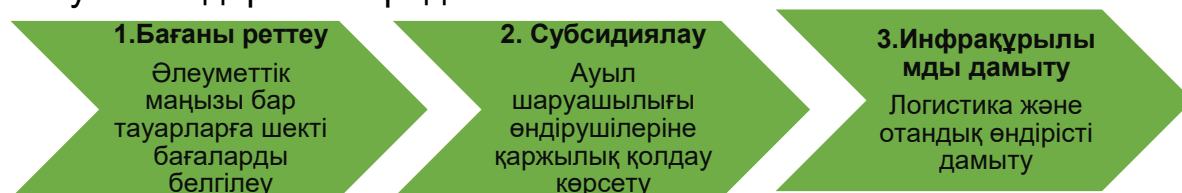
мәжбүр. Бұл ұзақ мерзімді перспективада денсаулық сақтау жүйесіне қосымша жүктеме әкелуі мүмкін.

Төмен табысты отбасыларға әсері	Тамақтану сапасының нашарлауы	Әлеуметтік шиеленіс
Азық-түлікке жұмсалатын шығындар табыстың 60%-на дейін жетеді. Бұл басқа маңызды қажеттіліктерге қаражат жетіспеуіне әкеледі.	Арзан, бірақ құнарлылығы төмен өнімдерді таңдау денсаулыққа кері әсер етеді. Бұл ұзақ мерзімді перспективада денсаулық сақтау жүйесіне қосымша жүктеме әкелуі мүмкін.	Азық-түлік бағасының өсуі әлеуметтік наразылықтың артуына әкелуі мүмкін. Бұл саяси тұрақтылыққа қауіп төндіреді.

Қазақстан үкіметі азық-түлік бағасының өсуін тежеу үшін бірқатар шаралар қабылдады. Бұл шаралар әртүрлі бағыттарды қамтиды:

- әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларына бағаны реттеу;
- ауыл шаруашылығын субсидиялау;
- азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағдарламалары;
- импортқа тәуелділікті төмендету шаралары.

Алайда, осы саладағы әкімшілік шаралардың тиімділігі кейде күмән тудырады. Баға бақылауы мен субсидиялар, әсіресе астық пен ет өнімдері нарығында, тиісті нәтиже бере алмайды. Сонымен қатар, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қолданыстағы инфрақұрылымның жетіспеушілігі де мәселенің күрделенуіне себепші болып отыр. Жергілікті өндірушілердің өнімдеріне сұраныс пен ұсыныстың теңсіздігі мен азық-түлік саласындағы бәсекелестіктің әлсіздігі тұрақты бағалардың қалыптасуына кедергі келтіреді.

Азық-түлік бағасының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін бірнеше шараларды қолға алу қажет. Біріншіден, ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды тиімді жүзеге асыру қажет. Осы мақсатта субсидиялар мен қолдау шараларын ұлғайту, аграрлық өндіріс сапасын жақсарту, сондай-ақ су ресурстарын басқаруды жетілдіру маңызды.

Екіншіден, ішкі нарықтағы бәсекелестікті арттыру арқылы отандық өндіріс көлемін көбейту қажет. Бұл импортқа тәуелділікті төмендетуге және бағаны тұрақтандыруға ықпал етеді.

Үшіншіден, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін инфрақұрылымды дамыту, қоймалау жүйелерін жетілдіру, өнімдерді сақтау мен тасымалдаудағы шығындарды азайту бойынша шаралар қабылдау керек. Бұдан бөлек, аграрлық саладағы инновацияларды енгізу арқылы өндіріс тиімділігін арттыруға болады.

Әлем елдерінің тәжірибесіне сүйене отырып, азық-түлік бағасының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін әртүрлі тәсілдер қолданылуда. Кейбір елдер нақты экономикалық шаралар мен нарықтық механизмдерді пайдаланып, азық-түлік бағасын тиімді реттеп отыр. Қазақстан үшін осы тәжірибелерді ескере отырып, оңтайлы шешімдер табу маңызды.

Еуропалық Одақта ауыл шаруашылығы саласындағы ортақ саясат (Common Agricultural Policy — CAP) азық-түлік бағасын тұрақтандыру үшін бірнеше маңызды шараларды қамтиды:

Субсидиялар мен қолдау: Еуроодақ елдерінде ауыл шаруашылығына субсидиялар мен қаржылай қолдау көрсету жүйесі кең тараған. Бұл фермерлерге өнімдерін өндіруге және оны нарыққа шығару үшін қажетті ресурстарды алуға мүмкіндік береді. Қазақстанда да ауыл шаруашылығы секторын қолдау мақсатында осы тәжірибені енгізу маңызды болар еді. Фермерлерге арналған қаржылай көмек пен дотациялар арқылы азық-түлік өндірісін арттыруға болады.

Баға реттеу құралдары: CAP аясында өнімдердің бағаларына қатысты нарықтық реттеу шаралары қолданылады. Мысалы, ауыл шаруашылығы өнімдерінің артығымен өндірілген кездерде оларды жинақтау немесе оларды өңдеу арқылы нарықтық баға тұрақтылығын сақтау мақсатында шаралар қабылданады. Бұл жүйе Қазақстан үшін өте өзекті болуы мүмкін, себебі елде ауыл шаруашылығы өнімдерінің өндірісінде теңгерімсіздік жиі байқалады.

Бразилияның азық-түлік қауіпсіздігі бағдарламасы

Бразилия азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін әртүрлі шараларды қабылдады, оның ішінде аграрлық өндіріс пен әлеуметтік қолдау жүйесін дамыту ерекше маңызды болып табылады. Бұл елдің тәжірибесі мынадай негізгі аспектілерді қамтиды:

Тұрақты ауыл шаруашылығы: Бразилия ауыл шаруашылығын тұрақты дамытуды мақсат етіп, экологиялық таза және тиімді технологияларды енгізді. Бұл өнімдерге сұраныстың арттырып, баға тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік береді. Қазақстанның ауыл шаруашылығында экологиялық таза өнімдер өндірісін арттыру үшін осы тәжірибені зерттеу қажет.

Әлеуметтік қолдау жүйесі: Бразилияда халықтың төмен табысты топтарына бағытталған азық-түлік көмегі және қолдау бағдарламалары бар. Бұл бағдарлама арқылы тұрғындардың негізгі азық-түлікпен қамтамасыз етілуі мен тұтынушы қабілетінің сақталуы қамтамасыз етіледі. Қазақстанда да халықтың әлеуметтік әл-ауқатын жақсартуға арналған азық-түлік субсидияларын енгізу осы мәселеге тиімді ықпал етуі мүмкін.

Жапонияның ауыл шаруашылығын дамыту саясаты

Жапонияның аграрлық саясаты азық-түлік қауіпсіздігі мен бағаларын тұрақтандыру үшін бірнеше маңызды шараларды қамтиды:

Жерді тиімді пайдалану және жаңа технологиялар: Жапония ауыл шаруашылығын дамыту үшін жаңа технологияларды енгізу мен жерді тиімді пайдалану бағдарламаларын белсенді жүзеге асырып келеді. Бұл ауыл шаруашылығы өнімдерінің өнімділігін арттырып, азық-түлік бағасының тұрақтылығын сақтауға көмектеседі. Қазақстан үшін де ауыл шаруашылығында инновациялық технологияларды енгізу маңызды болар еді.

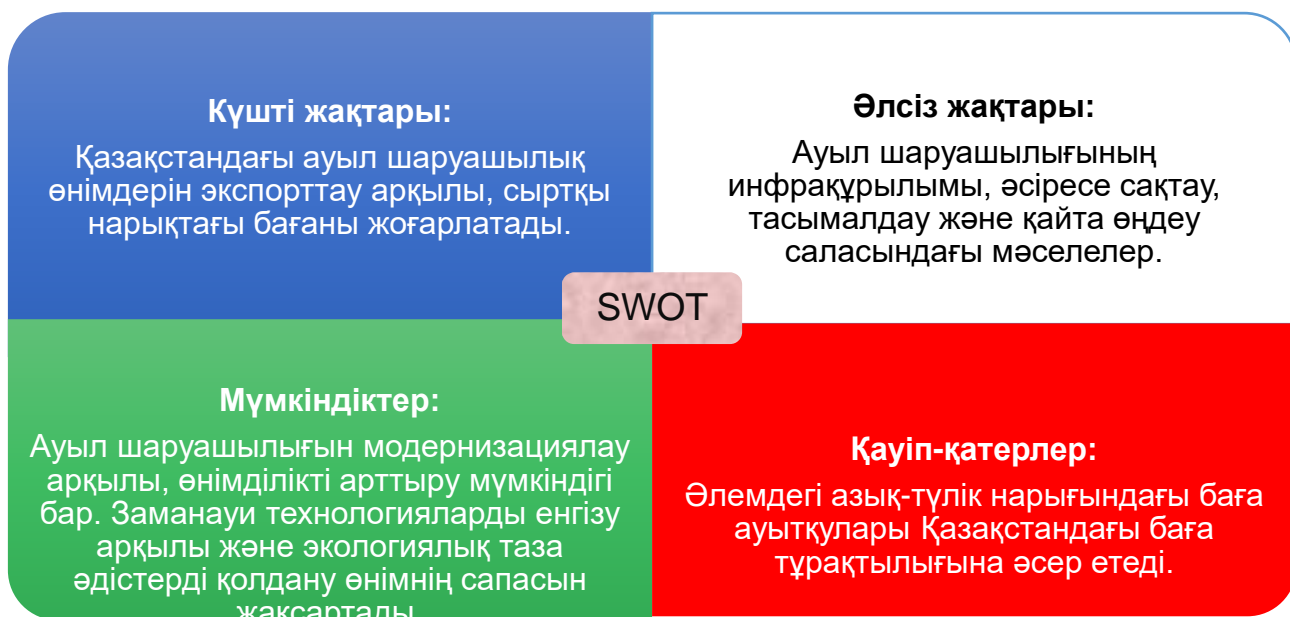
Нарықтық реттеу мен импортты бақылау: Жапонияда азық-түлік өнімдері импортына қатысты саясат қатаң бақылауға алынып, бағаның тұрақтылығы қамтамасыз етіледі. Қазақстан да азық-түлік өнімдерінің импортын бақылау мен ішкі өндірісті ынталандыру шараларын қарастыруы керек.

Ел	Негізгі стратегия	Нәтиже
Бразилия	Ауыл шаруашылығын қолдау	Өндірістің артуы, бағаның тұрақтануы
ЕО елдері	Тұтынушыларды қорғау, бәсекелестікті қолдау	Бағаның төмендеуі, сапаның артуы
Жапония	Азық-түлік қауіпсіздігі стратегиясы	Импортқа тәуелділіктің төмендеуі

Қорытындылай келе, Қазақстандағы азық-түлік бағасының тұрақсыздығы — көпқырлы мәселе. Бұл тек экономикалық факторларға ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік, климаттық және саяси жағдайларға да байланысты. Осы мәселелерді шешу үшін кешенді және ұзақ мерзімді шаралар қажет. Әсіресе ауыл шаруашылығының әлеуетін толық ашып, ішкі нарықтағы өндірісті дамыту, баға реттеу механизмдерін жақсарту маңызды болып табылады. Тек осындай шаралар арқылы ғана азық-түлік бағасының тұрақтылығын қамтамасыз етуге болады.

Қазақстандағы азық-түлік бағасының тұрақсыздығын шешу үшін, оның күшті және әлсіз тұстарын анықтап, мүмкіндіктер мен қауіптерді ескере отырып, жүйелі шаралар қабылдау қажет. Ауыл шаруашылығында инфрақұрылымды дамыту, экологиялық таза технологияларды енгізу, аграрлық секторға субсидиялар мен қолдау көрсету арқылы бағаларды тұрақтандыруға болады. Сонымен қатар, әлемдік нарықтағы бағалар мен табиғи факторларды ескере отырып, отандық өндірісті дамыту, азық-түлік қауіпсіздігі мен резервтік қорларды қалыптастыру да маңызды стратегиялық қадам болмақ.

SWOT-талдау:

Ұсыныстар: Сарапшылардың болжамдары бойынша, жақын болашақта Қазақстанда азық-түлік бағасының өсу үрдісі сақталады. Алайда, дұрыс саясат жүргізу арқылы бұл процесті басқаруға болады. Экономистер келесі ұсыныстарды береді: Республикалық бюджеттің тапшылығын жабудың өзге көздерін қарастыру. Оның ішінде өз кірістерін ұлғайту бойынша жұмыстар жүргізу қажет.

Пайдаланылған дереккөздер/әдебиеттер:

1. <https://ult.kz/post/kazakstanda-azyk-tulik-bagasyryn-osu-sebebi-tusindirildi>
2. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000274>
3. <https://informburo.kz/kaz/newskaz/qazaqstanda-aleumettik-manyzy-bar-azyq-tulik-bagasy-tomendedil>
4. ҚР әкімшілік процестік кодексі